

SAMMARY

VOLYN REGIONAL SOCIETY AND PRESERVATION OF ANTIQUITY SIGHTS AND ITS CONTRIBUTION INTO DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESS ON THE TERRITORY OF THE SECOND RICH POSPOLYTA DURING THE INTERMILITARY PERIOD

T. Kovalchuk (Ostroh)

The article deals with the activity of Volyn regional society and preservation of antiquity sights on the territory of the Second Rich Pospolyta, and as well as its contribution into the development of tourist industry both on the territory of Volyn and the Polish republic.

Keywords: Volyn regional society and preservation of antiquity sights, Volyn province, Second Rich Pospolyta, tourism, excursion, guide-book, tourist route.

УДК 94 (477) “1928/1932”: 316.647.82

ПОЗБАВЛЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ НЕПМАНІВ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ (1928 -1932 рр.)

Щербина І. В. (Харків)

Актуальність проблеми. Ліквідація нової буржуазії в кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. відбувалася в умовах різкого погіршення економічної кон'юнктури та суспільно-політичної ситуації у Радянському Союзі. На жаль, джерела зафіксували, в основному, лише напрямки використання непманами капіталу, який звільнився після закриття своїх підприємств, що суттєво збіднює наше уявлення про наступну долю цих людей. У той же час, джерела, що відображають подальше життя колишніх представників нової буржуазії України на початку 1930-х років, мають уривчастий характер, суттєво розпорошені та неповні, що дуже ускладнює процес дослідження цього питання. Не випадково, що більшість дослідників закінчували вивчення даної проблеми висвітленням подій кінця 1920-х років. Таким чином, актуальність статті полягає у недостатній кількості наукових праць присвячених вивченню даної проблеми. Тому є сенс дослідити питання про долю колишніх представників нової буржуазії України на початку 1930-х років. У зв'язку з цим *метою* запропонованої статті є аналіз методів діяльності партійно-радянських органів спрямованих на позбавлення приватних підприємців виборчих прав, як форми соціальної дискримінації. Такі дії повинні були прискорити процес швидкого декласування та розпаду нової буржуазії України як верстви радянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Однією з найсерйозніших та болісних проблем, з якою, у першу чергу, довелось зіткнутися колишнім непманам, було позбавлення їх та членів їхніх родин, так званих „утриманців”, виборчих прав. Непмани були позбавлені політичних прав ще на початку нової економічної політики у жовтні 1921 р. [1, 1921. - № 22. – ст. 620]. За Конститу-

цією УСРР 1929 р. до числа „позбавленців” (тобто тих, хто був позбавлений виборчих прав) поряд з іншими категоріями „соціально-чужих” громадян належали:

а) особи, що вдавалися до найманої праці з метою зиску;

б) особи, що жили з нетрудових прибутків, а саме: відсотків з капіталу, прибутку з підприємств, надходжень з майна тощо;

в) приватні крамарі, торговельні та комерційні посередники.

Іншими словами, колишні непмани були досить повно репрезентовані у названому вище колі осіб.

В умовах ліквідації приватногосподарського сектора в Україні різко зростає питома вага осіб, позбавлених виборчого права – з 2, 1 % у 1925/26 р. до 5, 7 % у 1928/29 р. до загального числа виборців, або в абсолютних цифрах – з 274, 9 тис. до 896, 1 тис. осіб [2, с. 35]. У містах та селищах України питома вага позбавленців зросла за той же час з 5, 7 до 9, 8 % до загального числа виборців або, в абсолютних цифрах, з 73, 6 тис. чол. у 1925/26 р. до 253, 9 тис. чол. у 1928/29 р. [2, с. 35-36]. Різке збільшення числа „позбавленців” наприкінці 1920-х років, у першу чергу, було наслідком втілення на практиці сумнозвісного сталінського гасла про заострення класової боротьби в країні по мірі просування радянського суспільства до соціалізму. Перш за все до списків позбавлених виборчих прав громадян, що складались органами ДПУ, міліцією, фінвідділами, а потім вже передавалися до виборчих комісій, потрапляли особи, що жили на нетрудові доходи, використовували найману працю, приватні підприємці, крамарі та члени їх родин, а також ті, хто раніше займався підприємництвом. Вони складали основну масу „позбавленців” [3, с. 103-104].

Для того, щоб колишні „експлуататори” могли набути громадянських прав, вони, згідно з чинним законодавством, повинні були не менше п’яти років займатися суспільно-корисною або продуктивною працею та довести свою лояльність радянській владі [4, 1926. - № 66. – Ст. 501; 1930. - № 50. – Ст. 523]. Але на практиці досягти бажаної мети „позбавленцям” було дуже нелегко, особливо на межі 1920-1930-х рр. Намагання вже колишніх приватних підприємців отримати виборчі права наприкінці 1920-х рр. та їхні неодноразові звернення до місцевих рад із відповідними клопотаннями, надзвичайно часто наштовхувалися на глуху стіну.

Слід зазначити, що в умовах, коли йшла ліквідація підприємницького сектора та експропріація нової буржуазії, міські ради та окрвиконкоми особливо у 1928, 1929 та взимку 1930 рр. вкрай неохоче надавали (або поновлювали) виборчі права колишнім непманам. Документи, що зберігаються в архівах України, переконливо свідчать про це. На жаль, у документах міських рад та окрвиконкомів далеко не завжди можна знайти потрібну інформацію про причини позбавлення та стан тих громадян, що зверталися з клопотанням про надання або поновлення їх у виборчих правах. Так, наприклад, ще 8 грудня 1927 р. президія Сумського окрвиконкому відмовила 72 громадянам у наданні їм права голосу. 13 липня 1928 р. ця ж президія відмовилася задовольнити клопотання про поновлення у виборчих правах 85 особам, а 4 вересня того ж року ще 104 громадянам [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 1946. Арк. 10зв., 36, 89]. Президія Артемівського окрвиконкому своїм рішенням від 26 жовтня 1928 р. у поновленні виборчих прав відмовила 95 громадянам, наприкінці січня 1929 р. було відмовлено у наданні права голосу ще 146 особам, а у квітні та серпні того ж року - відповідно 92 та 183 громадянам [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2834. Арк. 15, 41зв., 58, 79 зв.-80 зв.]. Ще більш масштабною у цьому напрямку була діяльність президії Київського окрвиконкому. Щоправда, у відповідних рішеннях цього органу влади досить чітко було сформульовано причини, на підставі яких громадянам відмовляли повернути виборчі права. Так, 7 серпня 1929 р. президія Київського окрвиконкому відмовила 59 громадянам у клопотанні надати виборчі права, а 28 серпня 1929 р. було відмовлено одразу 485 громадянам [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2836. Арк. 29, 53 зв.-55 зв.]. 18 вересня 1929 р. Київський окрвиконком відмовив у наданні політичних прав 45 громадянам „зважаючи на те, що... ці громадяни раніше займалися торгівлею та лояльності до радянської влади не довели”. Одночасно ще 98 громадян було позбавлено виборчих прав за вживання найманої праці у своєму виробництві. Через 10 днів потому, 28 вересня президія Київського окрвиконкому відмовила

повернути права 154 громадянам за те, що вони раніше займалися торгівлею та „не довели лояльності до радвлади”. Ще 5 осіб у той же день було позбавлено виборчих прав за проживання на нетрудові прибутки [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2836. Арк. 78, 78 зв., 108-109].

Найвищий (за конституцією УСРР) орган влади України ВУЦВК, до якого зверталися громадяни зі скаргами на місцеву владу про неправильне позбавлення їх виборчих прав, надзвичайно рідко вирішував такі справи на користь „позбавленців”. Показовими в цьому відношенні є наслідки розгляду комісії ВУЦВК, за час з 14 січня по 1 лютого 1930 р., громадян УСРР про неправильне позбавлення їх права голосу. З числа розглянутих тоді 465 справ громадян комісія дійшла висновку, що 356 громадянам (або 76, 6 %) слід відмовити, і тільки 31 (або 6, 7 %) слід повернути виборчі права. Скарги 40 громадян (або 8, 6 %) комісія взагалі залишила без розгляду, а клопотання ще 38 осіб (або 8, 1 %) було вирішено повернути до окрвиконкомів на перегляд [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2927. Арк. 39]. На жаль, у цьому документі не вказані причини позбавлення скаржників права голосу.

Слід зазначити, що у 1928-1929 та на початку 1930-х рр. міськради та виконкоми задовольняли клопотання громадян про повернення їм виборчих прав переважно в тих випадках, коли громадяни були помилково позбавлені таких, або коли громадянин дуже нетривалий час займався дрібною торгівлею (хоча за „Інструкцією про вибори до ради ВУЦВК” остання категорія громадян, якщо для них це було вимушеним та тимчасовим заняттям, зовсім не повинна була позбавлятися виборчих прав) [6, 1926. - № 79. – Ст. 479]. Однак в реальності це траплялось систематично та скрізь. Так, наприклад, за рішенням президії Кременчуцької міськради у квітні 1930 р. були поновлені у виборчих правах громадяни: Т. Рабинович - він вів дрібну торгівлю бубликами, а потім перейшов працювати в громадську організацію „Допомога”, Л.Хазанович (дрібний крамар, що торгував усього 6 місяців 1925 р.), Й.Златопольський (торгував у роки непу за патентом I розряду). Було повернуто також право голосу дрібному крамарю-інваліду А. Абілья, що на той час уже працював у майстерні „Допомоги”, а також колишньому дрібному крамарю І. Волинському (останній торгував ще у 1923 р.) [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1267. Арк. 273, 274]. Зінов’євська міськрада 12 травня 1930 р. повернула виборчі права громадянам О. Вербицькому, що був помилково їх позбавлений як крамар, громадянкам О.Вишневецькій та Х. Зільберг, що були помилково позбавлені голосу, як особи, що живуть на нетрудові прибутки. Одночасно президія міськради відмовила у наданні права голосу громадя-

нам М. Метлинському (колишній крамар), Р. Ситникову (домовласник, що жив на нетрудові доходи), К. Бурлаці (утриманка чоловіка-крамаря) [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1267. Арк. 216-220].

Міські ради УСРР часто відмовляли повернути виборчі права особам, що хоча й залишили вже заняття підприємницькою діяльністю, але або зовсім не займалися суспільно-корисною працею, або працювали менше встановленого законом терміну для отримання права голосу. Нагадаємо, що згідно „Інструкції про вибори до рад ВУЦВК”, поновлення у виборчих правах осіб, що припинили підприємницьку діяльність, могло відбуватися лише у тому разі, якщо вони впродовж не менше 5 років займаються продуктивною або суспільно-корисною працею та довели свою лояльність до радянської влади [6, 1926. - № 79. – Ст. 479]. Але в конкретних обставинах кінця 1920-х – початку 1930-х рр., в умовах фактичного безробіття отримати роботу та працювати цілих 5 років не будучи звільненим за соціально-класовими ознаками в умовах постійних чисток, для колишніх представників нової буржуазії було досить складно. Слід також зауважити, що вік багатьох колишніх підприємців був уже на той час досить поважним, а тому знайти роботу, навіть з однієї цієї причини, їм було важко. Так, наприклад, 5 липня 1930 р. президія Бердичівської міськради, розглянувши заяву громадянина О. Табачника, що був позбавлений виборчого права як крамар, відмовила задовольнити його клопотання на тій підставі, що „громадянин О.Табачник, хоча і залишив торгівлю, але суспільно-корисною працею не займається”. При цьому міська рада зовсім не звернула уваги на досить поважний вік прохача [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1269. Арк. 13].

Кременчуцька міськрада у березні 1930 р. відмовила у поверненні виборчих прав колишнім крамарям Е. Дубінському, С. Каневській, Повжиткову, Шейніну, Г.Штейну „за відсутністю п’ятирічного трудового стажу” [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1266. Арк. 38-39]. Харківська міська рада 20 квітня 1931 р., розглянувши заяву Е. Чайкіної про повернення їй права голосу (до 1929 р. вона перебувала на утриманні свого батька-крамаря, а з 1929 р. була кустарем-швачкою), відмовила останній „як особі, що не має п’ятирічного стажу громадсько-корисної праці” [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 387. Арк. 4-5].

Дуже часто місцеві ради та окрвиконкоми відмовляли у наданні виборчих прав утриманцям (дітям та батькам, дружині або чоловіку) колишніх непманів. Так, президія Зінов’євської міськради (травень 1930) відмовилась надати право голосу громадянам О. Тиндюку, О. Золотухіну, С. Дибенку як утриманцям крамарів та осіб, що живуть на нетрудові прибу-

тки [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1267. Арк. 216]. Президія Кременчуцької міськради 29 березня 1930 р. позбавила виборчих прав 14 громадян-торговців та їхніх утриманців [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1266. Арк. 46]. Перевірочною комісією Харківської міськради влітку 1930 р. було відмовлено поновити у виборчих правах громадян І. Маврович, К. Магнуш, С.Рейнруберт, М. Дорохову як таких, що перебувають на утриманні своїх чоловіків-крамарів [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 388. Арк. 1, 6; Оп. 4. Од. зб. 1258. Арк. 56]. Прохачкам не допомагала навіть та обставина, що жінки на той час уже розлучилися зі своїми чоловіками-непманами, на утриманні яких вони колись знаходились, і навіть уже мали самостійне джерело існування. У таких випадках місцеві ради вважали подібне розлучення фіктивним актом і, не беручи його до уваги, відмовляли жінкам у поновленні їх у виборчих правах [Див.: 5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 388. Арк. 79; Од. зб. 387. Арк. 8].

Взагалі слід сказати, що особливо столічна Харківська міськрада та окрвиконком надто суворо та нерідко з порушенням чинного виборчого законодавства ставилися до проблеми позбавлення виборчих прав колишніх непманів та інших нетрудящих.

Так, наприклад, у 1927/28 р. усі інваліди міста, що торгували за безкоштовними патентами І та ІІ розрядів, були позбавлені Харківською міськрадою виборчих прав всупереч чинного законодавства [5, Ф.Р 845. Оп. 3. Од. зб. 1256. Арк. 8, 13]. Дуже неохоче президія міськради поновлювала у виборчих правах тих осіб, що в роки непу дуже нетривалий час, знаходячись у скрутних життєвих обставинах, змушені були займатись дрібною торгівлею. Так, наприклад, лише в січні 1936 р. (!) президія Харківської міськради ухвалила надати виборчі права громадянці Т. Єременій, яка була позбавлена права голосу за дрібну торгівлю (за патентом І розряду) у липні – вересні 1929р., а з 1930 р. перебувала на утриманні чоловіка-робітника [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 266. Арк. 8]. У серпні 1930 р. було відмовлено поновити в правах громадянку П. Яшею, що з 1923 до 1929 рр. торгувала цукерками за патентом І розряду. Було відмовлено у поновленні права голосу також Н. Марченко, що з 1924 до 1930 рр. крамарювала за патентом І розряду [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 266. Арк. 14; Од. зб. 388. Арк. 1, 19]. Звичайно, що колишнім непманам, які в роки нової економічної політики вели більш значну за масштабами підприємницьку діяльність, міськрада відмовлялася повернути виборчі права, так би мовити, на законних підставах. Наприклад, у червні 1930р. було позбавлено виборчих прав великого харківського торговця, акціонера приватного акціонерного товариства „Фруктоовоч” Г. Матеосьяна, а також А. Маргуліса та Й. Малкеса, що здійснюва-

ли торгово-посередницьку діяльність за патентом III розряду [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 388. Арк. 3, 16, 28].

Ще у 1929 р. був позбавлений виборчих прав один з відомих в ділових колах Харкова великий підприємець Є. Лейтес (керівник і співвласник значного приватного акціонерного товариства „Текстиль”). У березні 1933 р. йому в черговий раз було відмовлено в задоволенні клопотання про відновлення виборчих прав. Лише у червні 1934 р., після п’яти років позбавлення, був поновлений у виборчих правах інший великий харківський підприємець, один з керівників та співвласників приватного акціонерного товариства А. Крон, що мав чималі заслуги перед революцією. Не був відновлений у виборчих правах ані 1929, ані 1931 рр. інший великий харківський крамар і акціонер одного з приватних акціонерних товариств С. Гомельський і т. д. [5, Ф.Р-408. Оп. 12. Картоотека].

У період руйнації непу та ліквідації нової буржуазії в країні відбувалося справжнє полювання на осіб, позбавлених виборчих прав, особливо з числа колишніх непманів. У цьому плані навіть переїзд колишніх підприємців до інших місцевостей України або навіть до інших союзних республік СРСР ще не гарантував цій категорії громадян спокій. Таких осіб органи влади ретельно розшукували, намагаючись тримати цю групу соціально-чужих громадян під суворим і пильним контролем. Так, наприклад, у лютому 1929 р. адміністративний відділ Харківського окрвиконкому, отримавши відповідну інформацію від Одеського адресного стола НКВС про те, що у Харків на постійне мешкання прибули 35 громадян Одеси – переважно колишні непмани, позбавлені виборчих прав, негайно передав ці відомості Харківській міськраді [5, Ф.Р-408. Оп. 4. Од. зб. 1258. Арк. 110]. 21 грудня 1929 р. Тифліський (Тифліс – колишня назва столиці Грузії) окрвиконком звернувся з таємним запитом до Херсонського окрвиконкому щодо деяких осіб (називалися їхні прізвища), що раніше проживали в Херсонському окрузі. Окрвиконком цікавило питання про те, чи мають виборчі права зазначені непмани-крамари та на якій підставі вони їх позбавлені. Лише через півтора місяці потому, у лютому 1930 р., Херсонський окрвиконком, навівши відповідні довідки, спромігся надати відповідь Тифліському окрвиконкому. У надісланій інформації повідомлялося, що всі перелічені у запиті непмани позбавлені права голосу [7, Ф.Р-2. Оп. 4. Од. зб. 115. Арк. 148, 158-159]. Конотопська міськрада повідомила в жовтні 1931 р. Харківську міськраду, що громадянин Н. Майзель, який разом із дружиною та двома дітьми перебрався до Харкова і працює в системі виправно-трудових установ УСРР, був у свій час позбавлений виборчих прав за підприємницьку діяльність та за-

няття лихварством. Міськрада також повідомила, що відхилила клопотання Н. Майзеля про поновлення його у політичних правах [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 388. Арк. 10]. Севастопольська міськрада у січні 1930 р. звернулася до Херсонської міськради із таємним запитом про соціальне походження Н. Гауфмана. За даними, що їх мала у своєму розпорядженні Севастопольська рада, Н. Гауфман був великим підприємцем Херсона. Однак, як з’ясувалося, у Херсоні серед списків позбавленців, прізвища цього підприємця не виявилось [7, Ф.Р-2. Оп. 4. Од. зб. 344. Арк. 74, 76]. На жаль, у той час таких запитів про соціальне походження (або стан) тих чи інших громадян УСРР, які надходили до органів влади різних рівнів, було дуже багато. Позитивна або негативна відповідь на них могла доленосно вплинути на подальше життя конкретних людей.

Нерідко відомості про колишніх непманів, позбавлених права голосу, що переїхали на постійне мешкання в інше місто чи населений пункт, надавали органам влади анонімні донощики, зводячи в такий спосіб особисті рахунки з „позбавленцями”. Наприклад, у жовтні 1934 р. до Харківської окружної прокуратури надійшов анонімний лист, в якому повідомлялося, що у 1930 р. до Харкова з Херсону переїхав колишній дуже великий торговець фруктами В. Пончик. Останній навіть у 1932-1933 рр. вів торгівлю у Харкові, а потім влаштувався на роботу на овочеву базу. Адресний стіл НКВС підтвердив факт переселення В. Пончика у Харків, а прокуратура доправила цю інформацію до міської ради для позбавлення його виборчих прав [5, Ф.Р-408. Оп. 6. Од. зб. 387. Арк. 152]. На жаль, таких анонімок у ті роки було чимало, внаслідок чого були безжалюно скалічені долі дуже багатьох людей, причому не одних лише непманів.

Слід зазначити, що на початку 1930-х рр. радянська держава суттєво посилила боротьбу з тими громадянами, що намагалися у той чи інший спосіб приховати факт відсутності у них виборчих прав. З квітня 1932 р. урядом СРСР був виданий закон (продубльований незабаром в УСРР), що передбачав: особи, які шляхом надання невірних даних приховували від державних органів та установ відсутність у них виборчих прав, підлягали кримінальній відповідальності і могли бути позбавлені волі на тривалий термін [8, 1932. - № 10. - Ст. 85].

Становище позбавлених виборчого права громадян, зокрема колишніх непманів, було досить важким, особливо у невеликих містах, сільській місцевості. Так, наприклад, у зверненні керівництва Харківського окрвиконкому (що було заздалегідь узгоджене з „вишестоящими” керівними інстанціями республіки) від 28 квітня 1930 р. до всіх райвиконкомів та Харківської міськради констатувалося: „спостерігалось, що

до осіб, позбавлених з тих чи інших причин виборчого права, застосовувалися різні утиски та обмеження, як ось: розкуркулення, в той час, як господарство їх зовсім не належить до куркульських, відмова в медичній допомозі, позбавлення їх та членів їхніх родин ошадних та забірних книжок, виключення дітей позбавленців з навчальних закладів, виселення з житлових приміщень, відмова в роботі тощо". Зазначалося також, що немало було випадків позбавлення виборчого права крамарів, що вели дрібне крамарство, за формулюванням „не виявив лояльності до радянської влади”; позбавлялися виборчого права особи, що крамарювали за безкоштовними патентами, хоча за інструкцією ВУЦВК вони не повинні були позбавлятися прав. Говорилося, що багато хто з колишніх крамарів були позбавлені виборчих прав лише за останній рік [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2927. Арк. 22-22 зв.]. У ситуації, описаній вище, опинилися десятки тисяч колишніх підприємців та членів їхніх сімей, позбавлених виборчих прав. Вона була характерна для всіх інших регіонів УСРР на межі 1920-х – початку 1930-х років. Відсутність виборчих прав у колишніх непманів робила їх соціально та політично неповноправними, перетворювала їх на безправний об'єкт соціально-класової дискримінації з боку держави та суспільства, отруювала повсякденне життя „колишніх” на кожному кроці. Вони зазнавали дискримінації не лише з боку офіційних державних органів, але й серйозного утиску з боку певних (пролетарських та люмпен-пролетарських) верств населення та цькування від партійно-пропагандистської машини ВКП(б)-КП(б)У. Представники останніх частогусто допускалися різних образ на адресу колишніх непманів. Це був один із типових проявів „класової” (та особистої) помсти, приниження у той чи інший спосіб їхньої людської гідності (а також гідності членів їхніх сімей), нерідко намагалися виживати колишніх підприємців з житлоплощі, яку вони займали, використовуючи при цьому різні брутальні методи (доноси в різні інстанції, лайливі образи та навіть побиття „колишніх експлуататорів” та їх близьких і дітей, навішування принизливих ярликів тощо) [5, Ф.Р-408. Оп. 7. Од. зб. 85. Арк. 201-202]. Таке ставлення з боку „класово-свідомої” частини суспільства до колишніх непманів робило їхнє життя (у поєднанні з іншими, штучно створеними для них, побутовими „труднощами”) просто нестерпним.

Особливо багато „позбавленців” перебувало в південних округах України в складі „єврейських” сільрад (мається на увазі єврейські поселення), де в цей час було сконцентровано чимало переселенців з інших регіонів УСРР, серед яких була значна кількість „нетрудових елементів” – крамарів, підприємців, посередни-

ків тощо. Так, наприклад, за таємними угодами Центровборчкому ВУЦВК (лютий 1929 р.), середній відсоток осіб, позбавлених виборчих прав серед людності 30 єврейських сільрад складав 23, 6%, причому в деяких районах цей показник доходив до 35%, а подекуди сягав навіть 45, 4 – 47, 1% від загальної кількості виборців [7, Ф.Р.-2. Оп. 4. Од. зб. 249. Арк. 8].

У першій половині 1930-х років поступово відбувалося скорочення кількості „позбавленців” в УСРР. Це було обумовлено тим, що певним категоріям „позбавленців”, насамперед з числа колишніх дрібних торговців та членів їхніх родин, було надано право голосу. Таємною постановою президії ВУЦВК 22 березня 1930 р. „громадянам з числа декласованої єврейської бідноти, що в минулому займалися торгівлею”, як виняток з чинного виборчого законодавства, були надані виборчі права [5, Ф.Р-845. Оп. 8. Од. зб. 127. Арк. 74, 75]. Повертали політичні права колишнім дрібним торговцям, що вели торгівлю за патентами I та II розрядів, якщо вони не використовували раніше найману працю та не належали до служителів релігійного культу [5, Ф.Р-845. Оп. 8. Од. зб. 127. Арк. 74, 75].

Враховуючи ту обставину, що серед торгової групи нової буржуазії України євреї складали майже 2/3, внаслідок прийняття вказаної постанови президії ВУЦВК кількість „позбавленців” (разом з утриманнями) повинна була суттєво скоротитися [2, с. 50]. Так, уже під час виборчої кампанії 1931 р. кількість позбавлених виборчих прав у містах і селищах УСРР скоротилась майже удвічі – з 9, 8 % (у 1928/29 р.) до 4, 9 % [3, с. 115].

Подальше скорочення питомої ваги „позбавленців” (більш як удвічі – з 4, 9% до 2, 4 %) спостерігалось і в наступну виборчу кампанію 1934/35 р. [3, с. 118]. Даному процесу сприяло не тільки надання виборчих прав деяким категоріям виборців, зокрема тим дітям колишніх „експлуататорів”, що стали „займатися суспільно-корисною працею” [5, Ф.Р-845. Оп. 3. Од. зб. 2927. Арк. 22 зв.-23]. У цей час у багатьох колишніх непманів-позбавленців „уже минув необхідний 5-річний термін заняття суспільно-корисною працею, що його передбачало чинне законодавство для отримання права голосу”, і місцеві ради змушені були поновлювати таких осіб у виборчих правах. Чимало осіб, віднесених до „нетрудових” категорій, зуміли поновити свої виборчі права в цей період лише завдяки позитивному вирішенню їхніх справ після розгляду в президії ЦВК СРСР – найвищій у той час інстанції, що ухвалювала остаточне рішення з тих чи інших питань [9, Ф. 3316. Оп. 31. Од. Зб. 11; Оп. 36. Од. зб. 85]. Але зменшення кількості непманів-„позбавленців” у містах і селищах у цей час відбулося не в останню чергу і через те, що вони (разом із сім'ями) були у

примусовому порядку виселені з міст (особливо великих) під час суцільної паспортизації міського населення у першій половині 1930-х років.

Висновки. Як видно з наведеного вище матеріалу, в умовах руйнації непу та ліквідації приватнопідприємницького сектора народного господарства, радянська держава використала класове чинне законодавство з метою позбавлення політичних прав колишніх приватних

підприємців. Позбавлення колишніх непманів (а також членів їх родин) виборчих прав радянсько-партійне керівництво перетворювало не лише на ефективний інструмент політичного тиску, але й застосовувало його як засіб соціально-політичної дискримінації колишніх підприємців, переслідуючи при цьому певні популістські цілі.

1. ЗУ УСРР. – 1921. - № 22.
2. Мінаєв С.В. Ради на Україні. Підсумки перевиборів Рад 1928-1929 рр. – Х., 1929.
3. Гонтар А.В. Городские советы Украины: история становления и развития (20-30-е годы). – К., Одесса, 1990.
4. СЗ СССР. – 1926. - № 66; 1930. - № 50.
5. Державний архів Харківської області (ДАХО).
6. ЗУ УСРР. – 1926. - № 79.
7. Державний архів Херсонської області (ДА Херсонської області).
8. ЗЗ УСРР. – 1932. - № 10.
9. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ).

РЕЗЮМЕ

ЛИШЕНИЕ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВ НЭПМАНОВ В УКРАИНЕ КАК СПОСОБ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДИСКРИМИНАЦИИ (1928-1932 гг.)

Щербина И. В. (Харьков)

В данной статье на основе анализа архивных источников и литературы предпринята попытка показать процесс лишения бывших представителей нэпманской буржуазии Украины избирательных прав и его негативное влияние на их дальнейшее положение в советском обществе.

Ключевые слова: нэпманская буржуазия, лишение избирательных прав, социально-политическая дискриминация.

SUMMARY

DISFRANCHISEMENT OF BOURGEOISIE IN TIMES OF NEW ECONOMIC POLICY IN UKRAINE AS A WAY OF SOCIOPOLITICAL DISCRIMINATION (1928-1932)

I. Shcherbyna (Kharkiv)

In given article on the basis of the analysis of archival sources and the literature attempt to show process of deprivation of the former representatives of bourgeoisie of Ukraine of suffrages and its negative influence on their further position in the Soviet society is undertaken.

Key words: nepmen bourgeoisie, disfranchisement, sociopolitical discrimination.

УДК 94 (438) “1944/1946”: 94 (477)

УМОВИ ТА ПЕРІОДИ РОЗСЕЛЕННЯ ДЕПОРТОВАНИХ ІЗ ЗАКЕРЗОННЯ УКРАЇНЦІВ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ В 1944–1946 рр.

Боднарчук Ю. Ю. (Тернопіль)

9 вересня 1944 р. уряди Польського комітету національного визволення (ПКНВ) та Української РСР підписали угоду про евакуацію українського населення з території Польщі й осіб польської і єврейської національностей із західних областей УРСР. Унаслідок реалізації цієї угоди значна кількість як польського, так і українського населення була переміщена, змінилося національне обличчя західноукраїнських

областей. Чи не найбільше це проявилось на Тернопільщині.

Із огляду на викладене завданням даного дослідження є демографічний аналіз процесу заселення українцями зі Закерзоння Тернопільської області та визначення основних і загальних закономірностей у даному історичному явищі. Об'єкт статті – депортоване із Закерзоння населення, яке розселялося на Тернопілля.